

עמיהוד ישראל

מגמות דמוגרפיות כלכליות ב"שטחים המוחזקים"

(א) ההתפתחויות הדמוגרפיות

בדצמבר 1975 מנתה אוכלוסיית "השטחים המוחזקים" 1,112,000 נפש; 681,400 ביהודה ובשומרון (יה"ר"ש) ו-430,800 בחבל עזה ובצפון-סיני. בראשית שנת 1967 מנתה אוכלוסיית יה"ר"ש 595,900 נפש ובשלהי 1975 — 681,400 נפש. הגידול הדמוגרפי המוחלט הסתכם ב-85,500 נפש ב-9 השנים הללו, היינו — ממוצע של 9,500 נפש לשנה, שהם כ-1.5% לשנה. לעומת זאת, הריבוי הטבעי הנקי הממוצע ב-9 השנים הללו עמד על 2.55%. הפער השלילי בין הריבוי הטבעי השנתי לבין הגידול השנתי הכולל מלמד על תנועת הגירה מיה"ר"ש לעבר הירדן ונסיכויות הנפט. בעקבות הנתונים הגולמיים של הלישכה המרכזית לסטטיסטיקה (למ"ס) ניתן להשב את שיעורי המהגרים מיה"ר"ש כל שנה, החל מתחילת שנת 1967 וכלה בסוף שנת 1975: ס"ה העוזבים הגיע, לפי חישובינו, ל-51,000 נפש, היינו 5,667 עוזבים בממוצע כל שנה. אילו חישובנו את הריבוי הטבעי הממוצע ל-9 השנים הנ"ל על בסיס של 2.55% — היינו אמורים לקבל תוספת של 143,500 נפש ביה"ר"ש בין השנים 1967—1975. הואיל וסך העוזבים הגיע ל-51,000 נפש, הרי שאחוז העוזבים והמהגרים מס"ה תוספת הריבוי הטבעי הנקי הגיע ל-35.54% (!). ניתן גם להשוות את 85,500 הנפשות, שנוספו בפועל ליה"ר"ש בשנים 1967—1975 למספר העוזבים בפועל באותן שנים — שהגיע, כזכור, ל-51,000 נפש. היחס בין העוזבים למתווספים הוא כ-60%, ולכן הגידול השנתי המוחלט ביה"ר"ש היה איטי מאוד והגיע בממוצע רק ל-1.55% לשנה, בעוד שהריבוי השנתי נע בשיעור של 2.55%.

לוח 1: גידול אוכלוסיית יהודה ושומרון, 1967—1975

ה ש נ ה	ינואר (באלפים)	דצמבר (באלפים)	ריבוי טבעי (באלפים)	אחוז גידול שנתי	מספר העוזבים (באלפים)
1967	595.9	585.5	3.0	-1.7	13.4
1968	585.5	584.1	14.1	-0.2	15.5
1969	584.1	599.7	14.4	2.7	1.2
1970	599.7	610.3	15.6	1.8	5.0
1971	610.3	625.6	17.8	2.5	2.5
1972	625.6	639.3	18.8	2.2	5.1
1973	639.3	657.4	17.8	2.8	0.3
1974	657.4	674.5	19.9	2.6	2.8
1975	674.5	681.4	22.1	1.0	5.2
ס"ה וממוצע		85.5	143.5	1.5	51.0

המקור לעיבוד: שנתון סטטיסטי לישראל 1976, לוח כ"ז/1, ע' 687.

בחבל עזה ובצפון-סיני נאמדה האוכלוסיה ע"י הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה בינואר 1967 ב-389,700 נפש. בדצמבר 1975 הגיע מספר האוכלוסין ל-430,800 נפש. הגידול הדמוגרפי המוחלט ב-9 השנים הללו הסתכם ב-41,100 נפש, או 4567 נפש בממוצע שנתי. ס"ה אחוז הגידול השנתי הממוצע לא עלה, איפוא, על 1.13%, כלומר — עוד פחות מאשר ביה"ר"ש. לעומת זאת, הגיע הריבוי השנתי הנקי הממוצע ל-2.93%, כלומר — יותר מאשר ביה"ר"ש — ולכן הפער השלילי מעיד על תנועת עזיבה ניכרת כדלקמן: ס"ה העוזבים בין השנים 1967—1975 עמד על 62,600 (לעומת 51,000 ביה"ר"ש). בממוצע שנתי לכל אחת מתשע השנים הללו עזבו 6,955 ערבים את חבל עזה וצפון-סיני. בבדיקה מפורטת יותר מסתבר, כי מרבית המהגרים נטשו את החבל בשנים 1967 (13,100 נפש) וב-1968 (31,300 נפש), ואכן בשנתיים אלה היה הגידול הדמוגרפי המוחלט שלילי במיוחד: -2.5% (1967) ו-5.8% (1968). בכל 9 השנים האמורות קיזזה תנועת העזיבה מחבל עזה את הריבוי הטבעי הנקי, להוציא את שנת 1973, שבה השיג הגידול השנתי את שיאו (+3.4%) לעומת 3.3% של ריבוי טבעי. ואכן, בשנה זו נכנסו באורח חריג לחבל עזה 1,700 נפש.

כאמור, נטשו את עזה וצפון-סיני 62,600 נפש. אחוז העוזבים בהשוואה לריבוי הטבעי הגיע ל-61.37% (!) בהשוואה ל-35.54% ביה"ר"ש.

לוח 2: השוואת המגמות הדמוגרפיות בין יה"ר"ש לחבל עזה, 1967—1975

ת ח ב ל	תוספת מוחלטת (אלפים)	% גידול שנתי ממוצע	% ריבוי טבעי שנתי ממוצע	% העוזבים מהריבוי הטבעי	ס"ה העוזבים (באלפים)
יהודה ושומרון	85.5	1.55	2.55	35.54	51.0
עזה וצפון-סיני	41.0	1.13	2.93	61.37	62.6

המקור לעיבוד: שנתון סטטיסטי לישראל 1976, לוח כ"א/1, ע' 687.

ומהן המסקנות?

ראשית, הריבוי הטבעי הנקי השנתי הן ביהודה ובשומרון והן בחבל עזה לא היה כה גבוה ומאיים כפי שניבאו מומחים שונים בשלהי שנות ה-60. ביה"ר"ש הוא הגיע ל-0.5% בלבד בשנת 1967 ולמאכסימום של 3.27% בשנת 1975. בחבל עזה ובצפון סיני הגיע ערך המינימום ל-0.84% בשנת 1967 ולמאכסימום של 3.79% בשנת 1975. הממוצעים ל-9 השנים 1967—1975 היו, כאמור, 1.55% ליהודה ושומרון לעומת 2.93% לחבל עזה. בשני החבלים נמצא הריבוי הטבעי במגמת עלייה מתונה הקשורה, ללא ספק, בשיפור הכולל ברמת-החיים, ובמיוחד במונחי ההכנסה הריאלית הפנוייה. שוית. נהוני הריבוי הטבעי התקווז באורח משמעותי ע"י תנועת העזיבה וההגירה המתמדת. כתוצאה מכך, התאפיין הגידול הדמוגרפי השנתי באיטיות יתרה, ועובדה זו בלטה במפתיע דוקא בחבל עזה ובצפון-סיני, הכולל כידוע גם את אוכלוסיית הפליטים הצפופה במחנות. אחוז הגידול השנתי הממוצע עלה שם אך במיקצת על 1% (1.13%), לעומת 1.55% ביה"ר"ש. ביה"ר"ש נוספו ב-9 השנים, כזכור, רק 85,000 נפש. כיוון שמספר העוזבים הגיע באותה תקופה ל-51,000 נפש. בחבל עזה ובצפון סיני נוספו בתקופה האמורה רק 41,100 נפש ומספר העוזבים — 62,600 — עלה על מספר המתווספים.

שלישית, עליית רמת החיים בשטחים המשוחררים עדיין לא בלמה את הרגלי הילודה והיעדר תודעת תיכנון המשפחה. בשלב זה עדיין נתון הריבוי הטבעי במגמת עלייה מתונה. אולם אין ספק, כי מגמה זו תיבלם ותיעצר כפי שקרה בשנת 1964 בקרב ערביי ישראל. רמת חיים גבוהה יותר כרוכה, בדרך כלל, בבלירת הילודה, וזוהי תופעה כלל עולמית. מבחינה אופרטיבית רצוי להמשיך ולעודד באורח סמוי וגלוי גם יחד את תנועת העויבה המתמדת הן מיה"ש והן מחבל עזה וצפון-סיני.

(ב) גודל המשפחות ורווחת המגורים

בהתפלגות אוכלוסיית השטחים המוחזקים לפי רבדי גיל אין הבדלים מהותיים בינה לבין אוכלוסיית המיעוטים בישראל: הרובד הגילאי הצעיר (0-14 שנה) מהווה כמחצית מכלל האוכלוסיות הללו, או ליתר דיוק — 48.8% מאוכלוסי יהו"ש, 49.6% מאוכלוסי עזה ו-49.5% ממיעוטי ישראל. ברובד הגילאי הקשיש (+65) התקיים שוויון בין אוכלוסי יהו"ש למיעוטי ישראל (3.6% מכלל האוכלוסין), לעומת 2.8% בלבד בקרב ערביי חבל עזה. מכאן אנו למדים גם על אורך החיים הממוצע המוטה כלפי מטה בחבל עזה, אולם הגיל החציוני זהה כמעט בשלושת החבלים: 15.2 שנים בישראל ובעזה לעומת 15.4 שנים ביהו"ש.

לוח 3: ההתפלגות הגילאית בישראל לעומת יהו"ש ועזה, 1975 (%)

גילאים	מיעוטי ישראל	יהודה ושומרון	עזה וצפון-סיני
14-0	49.5	48.8	49.6
29-15	25.4	25.6	25.8
65+	3.6	3.6	2.8
גיל חציוני	15.2	15.4	15.2

מקור לעיבוד: שנתון סטטיסטי לישראל 1976, לוח ב/21, ע' 47; לוח כ"ז/3, ע' 688.

בגדלי המשפחות ניכרו הבדלים כדלקמן: ממוצע הנפשות למשפחה בחבל עזה עמד על 6.8 ב-1975, לעומת 6.4 ביהו"ש ו-6.3 בקרב מיעוטי ישראל. גם בנושא המשפחות המרובות בנפשות (+7 נפשות) הובחנו הבדלים, כאשר 52.1% מהמשפחות בחבל עזה היו מרובות נפשות, לעומת 48.8% מהמשפחות ביהו"ש ורק 44.9% מהמשפחות של מיעוטי ישראל. באבחנה נוספת הסתבר, כי אחוז המשפחות הגדולות בנות +7 נפשות היה גדול יותר בכפרים ובמחנות הפליטים בהשוואה לעיירות ולערים. בסופו של דבר, נתון זה היה צפוי בהחלט (ראה לוח 4).

עובדה מפתיעה למדי מתייחסת לרמת צפיפות הדויר בחבל עזה בהשוואה ליהו"ש: מספר הנפשות לחדר ביהו"ש עמד על 3.2 לעומת 2.9 נפשות לחדר בחבל עזה. יתרה מזו, אחוז המשפחות מרובות הצאצאים במחנות הפליטים שבחבל עזה היה קטן במפתיע (49.4% מכלל המשפחות) בהשוואה למשפחות מרובות הצאצאים בערי חבל עזה ובעיירותיה (52.8% מכלל המשפחות). מבחינה זו לא היה הבדל משמעותי בין מישקלן המצטבר של המשפחות הגדולות במחנות הפליטים של חבל עזה לבין מישקלן המשפחות מרובות הצאצאים ביהודה ובשומרון.

ה א ו מ ה

לוח 4: גודל המשפחות וצפיפות המגורים, 1975

ה א י ז ר	אחוז המשפחות בנות + נפשות			ממוצע נפשות למשפחה		חציון צפיפות דויר	
	ס"ה	בערים	כפרים	במחנות פליטים	ס"ה	בערים	כפרים
יהודה ושומרון	48.8	48.1	48.7	—	6.4	2.8	3.3
עזה וצפון-סיני	52.1	52.8	—	49.4	6.8	2.7	2.9
מיעוטי ישראל	44.9	39.5	50.9	—	6.3	—	—

המקורות: שנתון סטטיסטי לישראל 1976, לוחות ב/23, כ/24, ע' 49; לוח כ"ז/16, ע' 701.

(ג) כוח העבודה והחתך התעסוקתי

כוח העבודה האזרחי (מגילאי +14) נמצא בקו עלייה הן ביהו"ש והן בחבל עזה עד שנת 1974. בשנה זו הוא הגיע לכלל 39.1% ביהו"ש ו-33.6% בחבל עזה. שנת 1975 הראתה כבר על ירידה באחוזי כוח העבודה מכלל גילאי +14 בשתי אוכלוסיות אלה. מעניין להשוות נתונים אלה עם נתוני התמורה בקרב מיעוטי ישראל: —

לוח 5: כוח העבודה ושיעורי התעסוקה, 1975-1968

יהודה ושומרון	1968	1970	1972	1974	1975
(א) גילאי +14 (אלפים)	308.6	322.9	336.6	355.2	336.9
(ב) % כוח העבודה מגילאי +14	30.1	36.7	37.6	39.1	36.5
(ג) % המועסקים מתוך כוח העבודה	89.2	96.7	98.9	98.9	98.8
חבל עזה וצפון סיני					
(א) גילאי +14 (אלפים)	182.6	196.8	205.1	218.6	225.0
(ב) % כוח העבודה מגילאי +14	29.3	31.7	31.5	33.6	32.3
(ג) % המועסקים מתוך כוח העבודה	83.1	93.9	98.4	99.3	99.6

המקור: שנתון סטטיסטי לישראל 1976, לוח כ"ז/19, ע' 704.

בשנת 1955 הגיע כוח העבודה של מיעוטי ישראל לכלל 45.4% מקרב גילאי +14. משנה זו ואילך חלה ירידה איטית עד לגבול ה-40% (41.3% — ב-1970). בשנות ה-70 נמשכה הירידה מתחת ל-40% כדלקמן: 41.3% — ב-1970; 40% — ב-1974; ו-39.5% — ב-1975. במלים אחרות — כוח העבודה האזרחי של מיעוטי ישראל ב-1975 (39.5%) השתווה כמעט לכוח העבודה של ערביי יהו"ש ב-1974 (39.1%). והיה גבוה ב-5%—6% מכוח העבודה של ערביי עזה בשיאו. הסיבות לכך בקרב מיעוטי ישראל בכלל היו כדלקמן: הטיית התפלגות הגילאים כלפי מטה לעבר רבדי גיל צעירים יותר והשתתפות ועומה יותר של הנשים — המוסלמיות בעיקר — בשיעורי התעסוקה. מסתבר, איפוא, שכוח העבודה של ערביי השטחים המוחזקים הגיע למישקלו המירבי בשנת 1974, וכיאו ואילך הוא מצוי בירידה איטית וצפויה.

עמיהוד ישראלי: מגמות דמוגרפיות-כלכליות ב"שטחים המוחזקים"

לעומת זאת, אחוז המועסקים בפועל מתוך כוח העבודה היה כמעט מלא: בשנים 1972-1974 — הועסק רוב (98.9%) פוטנציאל העובדים מערביי יהו"ש. בעיית האבטלה לא היתה בנמצא. גם בשנת 1975, שבה הורגשו כבר פעמי האטטה במשק, היה שיעור המובטלים מינימלי — רק 1.2%. בחבל עזה הצטמצמו מימדי האבטלה לשיעורים מיזעריים של 0.4% בשנת 1975. ראוי להטעים, כי מבחינות אלה היה מצבם של ערביי השטחים המוחזקים טוב יותר ממצב ערביי ישראל: שיעורי האבטלה של אלה האחרונים הגיעו ל-2.8% בשנים 1974-1975. בסיכומו של דבר, איפיינה התנסוקה המלאה את עובדי השטחים המוחזקים.

לוח 6: תמורות בחתך התעסוקתי בשטחים 1973-1975 (%)

ה ע נ פ	י ה ו ד ה ו ש ו מ ר ו ן			ע ז ה ו צ פ ו ן - ס י נ י		
	1975	1974	1973	1975	1974	1973
חקלאות	26.5	29.6	27.4	27.7	28.9	29.4
תעשייה וחרושת	17.7	16.3	16.6	13.0	14.2	13.0
בינוי	22.3	22.4	22.6	19.3	22.1	16.9
מסחר	11.5	11.2	11.8	13.5	14.0	13.8
תחבורה ותיקשורת	4.2	4.1	4.5	7.4	7.3	7.2
שירותים ציבוריים	12.5	12.2	13.3	13.7	13.2	14.9
השאר	4.9	4.2	3.7	5.4	5.2	4.8
ס"ה מועסקים (אלפים)	126.4	137.0	132.5	72.9	72.6	68.1

המקור: שנתון סטטיסטי לישראל 1976, לוח כ"ז/א, ע"ע 708-109.

החתך התעסוקתי של עובדי השטחים המוחזקים הצביע בעליל על בכורתם של ענפי החקלאות (בגבולות 25%-30% בשנים 1973-1975, ועל עלייה איטית בענף הבינוי והעבודות הציבוריות (22%-23% ביהו"ש), לעומת עלייה נמרצת יותר בחבל עזה בענף זה (17%-22% בשנים 1973-1975). בענפי המסחר ובשירותי המזון והאיחסון נשאר מישקל העובדים יציב הן ביהו"ש (11%-10% בשנים 1973-1975) והן בחבל עזה (13.5%-14% בשנים 1973-1975). מסתבר, ששנת השיא בתעסוקה חקלאית ביהו"ש היתה ב-1974. בשנה שלאחריה חלה ירידה ברורה. ייתכן וזהו ראשיתו של תהליך המופר לנו ממיגור המיעוטים בישראל, מקום שם הגיע העיסוק בחקלאות לשפל שיא — 14.5% מכלל המועסקים בשנת 1974, ולעומת זאת חלה עלייה משמעותית בענף הבינוי — 24.2% מכלל המועסקים בשנת 1975. בלוח 6 הובאו התמורות בחתך התעסוקתי של עובדי השטחים המוחזקים לשלוש השנים האחרונות.

(ד) עבודות בינוי — ענף ערבי?

על עליית מישקלו של ענף הבינוי והעבודות הציבוריות בקרב מיעוטי ישראל — לית מאן דפליג. אולם מכאן ועד להנחה הבלתי-מוכחת, שמרבית פועלי הבינוי בישראל הם ערבים, הן מישראל והן מהשטחים המוחזקים, הדרך רחוקה מאוד. ראשית, ראוי לזכור, כי ס"ה המועסקים בפועל בישראל בשנת 1975 הגיע ל-1,102,800.

ומזה — תרמו בני המיעוטים 107,500 עובדים. הוזה אומר, עובדי המיעוטים בישראל היו רק 9.7% מכלל מועסקי ישראל. באותה שנה עבדו בישראל שבתחומי "הקרהירוק" 40,400 מועסקים מיהור"ש וכן 25,900 מחבל מעזה, ובס"ה — 66,300 עובדים שהגיעו מהשטחים המוחזקים. יחסית למספר המועסקים בישראל לא היה כוח עבודה זה יותר מ-6% מהמועסקים בפועל בישראל, יהודים וערבים גם יחד, בעלי נתינות ישראלית. במלים אחרות: הפעילות המשקית בישראל אינה תלויה או מותנית בתוספת פועלים מהשטחים המוחזקים.

גם ענף הבינוי והעבודות הציבוריות הנחשב, משום מה, ל"ענף ערבי", איננו כזה בשום פנים ואופן: בשנת 1975 הגיע סך עובדי הבינוי בישראל ל-88,700, ומזה — 63,400 יהודים, כלומר — כ-71.5% יהודים מכלל עובדי ענף הבינוי (t). אפילו נוסיף לעובדי הבינוי מישראל את תיגבורות עובדי הבינוי מיהור"ש ומחבל עזה — 36,067 במספר (לעומת 10,118 עובדי בינוי בשטחים המוחזקים עצמם) — גם אז נשמר עדיין רוב יהודי מוחלט בענף הבינוי והעבודות הציבוריות בישראל כדלקמן: ערבים ישראלים — 25,300; ערבים מהשטחים המוחזקים שעבדו בישראל בבינוי — 36,025; יהודים — 63,400. בס"ה עבדו בענף הבינוי בישראל בשנת 1975 124,725 עובדים, והיהודים היו למעלה מ-50% מכלל המועסקים בענף זה (50.83%).

לוח 7: התפלגות כלל העובדים בבינוי בישראל, 1975

ס"ה	יהודים	ערבים מהשטחים המוחזקים	ערבים ישראלים	
124,725	63,400	36,025	25,300	במספרים מוחלטים
100	50.8	28.9	20.3	באחוזים
—	6.4	22.5	24.2	המועסקים בבינוי מכלל המועסקים

המקורות לעיבוד: שנתון סטטיסטי לישראל 1976, לוח י"ב/10, ע' 299; לוח י"ב/1, ע' 287;

לוח כ"ז/21, ע"ע 708—709.

ראוי לציין, כי בקרב מועסקי השטחים המוחזקים בישראל תפס ענף הבינוי את החלק הארי כדלקמן: — מיהור"ש — 57.2% מכלל עובדי חבל זה בישראל בשנת 1970; 56.8% — ב-1972; 56.1% — ב-1974 ו-55% ב-1975. גם פועלי חבל עזה שהועסקו בישראל נצמדו בראש ובראשונה לענף הבינוי (47.4% — ב-1970 ו-53.5% ב-1975). כן ראוי להטעים, כי ס"ה עובדי הבינוי מהשטחים המוחזקים שהועסקו בישראל היו רבים יותר מסך עובדי הבינוי מקרב ערביי ישראל (ראה לוח 7). ככל שהמיכון בבינוי יתרחב ויתעצם, כן גם יקטן ההיצע ל"פועלים פשוטים" בענף זה, ובמקביל לכך תקטן התלות בתיגבורות מהשטחים המוחזקים, שלא עלו בשנת 1975 על 28.9% מכלל המועסקים בענף — יהודים וערבים ישראלים גם יחד.

1 שנתון סטטיסטי לישראל 1976, לוח י"ב/10, ע' 299.

2 שם, לוח י"ב/1, ע' 287.

הוא הדין ביצוא השטחים המוחזקים בשנת 1975: ס"ה שווי היצוא של יהו"ש לשנת 1975 הסתכם ב-672.4 מיליוני ל"י, ומוזה קלטה ישראל תוצרים בשווי כולל של 442.1 מיליוני ל"י, היינו 65.7%, בעוד שירדן קלטה כמחצית בלבד משווי היבוא לישראל — 220.6 מיליוני ל"י. תמונה דומה הסתמנה בחבל עזה ובצפון-סיני: שווי היצוא של חבל זה בשנת 1975 הגיע ל-526.3 מיליוני ל"י, שעה שישראל קלטה תוצרים בסכום כולל של 335.9 מיליוני ל"י, לעומת 105.4 מיליוני ל"י יבוא לירדן ו-85 מיליוני ל"י שקלטו מדינות אחרות. נתונים אלה מאפשרים להתוות מגמות ברורות בהתחשב גם עם מאזני היצוא והיבוא של השטחים המוחזקים בשנים הקודמות.

לוח 8: המאזן המסחרי של השטחים המוחזקים (במיליוני ל"י), 1973-1975

	עזה וצפון-סיני			יהודה ושומרון			יבוא
	1975	1974	1973	1975	1974	1973	
מישראל	1054.2	545.7	319.5	1296.2	790.0	496.7	
מירדן	1.0	0.7	0.3	35.9	21.3	16.5	
מהשאר	60.8	65.5	30.7	130.2	70.5	42.5	
ס"ה	1116.0	611.9	350.5	1463.2	881.8	555.7	
יצוא							
לישראל	335.9	166.6	105.5	442.1	287.3	174.7	
לירדן	105.4	50.3	19.1	220.6	119.5	66.2	
לשאר	85.0	56.9	56.6	9.7	2.8	1.7	
ס"ה	526.3	273.8	181.2	672.4	409.6	242.6	

המקור: שנתון סטטיסטי לישראל 1976, לוח כ"ז/11, ע' 695.

ראשית —

אחוז היצוא לישראל מיהו"ש (65.7% מכלל היצוא) ומחבל עזה (63.8% מכלל היצוא) לימד על חשיבותה הראשונית של ישראל בקליטת התוצרים והשירותים של השטחים המוחזקים. אולם השווי הכולל של היבוא מהשטחים לישראל היה מיזערי (פחות ממאית-האחוז) מתוך היבוא הכולל לישראל באותה שנה.

שנית —

ירדן קלטה רק 32.8% משווי היצוא של יהו"ש בשנת 1975 וכ-20% בלבד מחבל עזה. בס"ה קלטה ירדן באותה שנה כ-27.2% בלבד משווי היצוא של כלל השטחים המוחזקים. לעומת 64.9% שקלטה ישראל.

שלישית —

המאזן המסחרי של ישראל במגעייה עם השטחים המוחזקים היה חיובי, והפער החיובי גדל והלך משנה לשנה. כדלקמן: ב-1973 עודף בשווי של 536 מיליוני ל"י, ב-1974 —

עודף בן 881.8 מיליוני ל"י, וב-1975 — עודף שעלה על מיליארד וחצי ל"י (1,572.4 מיל-יוני ל"י). לעומת זאת, גדל בהדרגה הגרעון במאזן המסחרי של ירדן עם השטחים המוחזקים והגיע עד לכלל 289.1 מיליוני ל"י בשנת 1975.

רביעית —

המאזן המסחרי הכולל של השטחים המוחזקים עצמם היה שלילי ומגמה זו התחזקה בין השנים 1973—1975. בשנת 1975, למשל, הגיע הגרעון המסחרי של יהו"ש ל-790.8 מיליוני ל"י ובחבל עזה — ל-589.7 מיליוני ל"י. באותה שנה הגיע שווי היצוא ל-46% מערך היבוא של יהו"ש וכ-47.2% בלבד מערך היבוא של חבל עזה. גם בשנים הקודמות, היינו ב-1973 וב-1974, הצטמצם ערך היצוא של השטחים המוחזקים ל-42%—45% מערך היבוא.

תלותם הכלכלית של השטחים המוחזקים בישראל היתה, איפוא, מוכרעת הן באורח מחלט והן בפרספקטיבה יחסית. לעומת זאת, לא היוו השטחים המוחזקים נטל כספי על כלכלת ישראל, ונהפוך הוא! חלקה של ירדן במאזנים המסחריים המסחריים עם השטחים היה שולי בהשוואה לישראל, ואף שלילי מנקודת מבט ירדנית. אין ספק, כי עובדות אלו הינן רבות-משמעות כל אימת שדנים על עתידם המדיני של השטחים המוחזקים.

(ז) היבט כללי על רמת-החיים

הקריטריונים למדידת רמת-החיים של אוכלוסי השטחים המוחזקים אינם מגוונים במיוחד, אולם הם קיימים ועומדים. דומה, שאבן הבוחן הטובה ביותר לאומדן רמת החיים היא ההכנסה הפרטית הפנויה הגולמית מכל המקורות האפשריים. נתוני הכנסה זו מגולמים בהכללה בלוח 9 לתקופה בת שלוש שנים.

לוח 9 : ההכנסה הפרטית מכל מקור שהוא בשטחים המוחזקים (מיליוני ל"י)

החבל/השנה	1973	1974	1975	% הגידול
יהדה ושומרון	1,354	2,351	3,217	137.6
עזה וצפון-סיני	727	1,006	1,558	114.3

המקור : שנתון סטטיסטי לישראל 1976, לוח כ"ז/9, ע' 693.

השוואת הנתונים דלעיל מלמדת, כי בפרק זמן קצר ביותר, שלוש שנים בלבד, גדלה ההכנסה הפרטית הגולמית והפנוייה מכל המקורות ביהו"ש ב-138% ובחבל עזה ב-114%. אם נחשב במספר המועסקים בלבד בשנת 1975 ביהו"ש (132,300), הרי שההכנסה השנתית הממוצעת למועסק עמדה על 24,316 ל"י, שהם כ-2,026 ל"י לחודש (בכוח הקנייה של הלירה הישראלית לשנת 1975).

בחבל עזה ובצפון-סיני הגיעה ב-1975 ההכנסה הממוצעת למועסק ל-21,519 ל"י, היינו ליותר מ-1,793 ל"י לחודש. בהשלכה על הנתונים המקבילים לשנת 1973 מסתבר, כי ההכנסה הנקיה למועסק קפצה במשך שלוש שנים פי-2.27 ביהו"ש ופי-2 ויותר בחבל עזה. הנתונים המדויקים מופיעים להלן בלוח 10.

לוח 10: עליית רמת החיים בשטחים המוחזקים 1973-1975 (ל"י)

ה ח ב ל	ההכנסה הנקיה הממוצעת למועסק לשנים		ההכנסה הנקיה הממוצעת והחודשית למועסק ב-1975		שיעור הגידול ב- % (1973-75)
	1975	1973	2026.3	1793.3	
יהודה ושומרון	24,316	10,712	126.99		
עזה וצפון-סיני	21,519	10,675	101.58		

המקורות לעיבודים: שנתון סטטיסטי לישראל 1976, לוח כ"ז/9, ע' 693; לוח כ"ז/19, ע"ע 704-705.

אין ספק, כי עליית רמת-החיים בשטחים המוחזקים בשלוש השנים הנדונות היתה מרשימה לפי כל קנה-מידה, ואפילו בהתחשב בעובדה שהנתונים נלקחו לאחר מלחמת יום-הכיפורים, חרף המיתון הכלכלי והאינפלציה הדוהרת בישראל "הותיקה". תימוכין נוספים לקביעה זו ניתנים ע"י השוואת מדדי עליית רמת הצריכה לפריטיה השונים, שיפור תנאי התשתית הכלכלית, הגידול בכלי-רכב פרטיים, הביקוש היציב לכות עבודה ועליית רמת הציפיות והמושגים של התנאים החומריים בכללם.

העובדות שהובאו ונותחו לעיל אינן מקיפות, כמובן, את החזיון הכלכלי במלואו, אולם יש בהן כדי להעניק מזון למחשבה בכל הנוגע לעתידם המדיני של השטחים המוחזקים על רקע שילובם הכלכלי בישראל. יש לחזור ולהטעים, שהשטחים המוחזקים, הנחשבים בחוגים שונים לנטל מדיני ולסיכון דמוגרפי — אינם מכבידים כהוא זה על כלכלת ישראל "הותיקה", אלא איפכא מסתברא. כנגד הסיכונים הדמוגרפיים, האמיתיים והמדומים, הכרוכים בשילובם המדיני של השטחים המוחזקים בישראל — יש לשקול את היתרונות האסטרטגיים לצד היתרונות הכלכליים, שהם מישיניים בסופו של חשבון מבחינה ישראלית, אך הם מכריעים מנקודת מבט כללית של תושבי השטחים המוחזקים בכבודם ובעצמם.

נ ר י ס כ ו ס

ל ח י ל

שנת תשל"ח הבאה עלינו לטובה

כרמל **מזרחי**

מיקבי ראשון-לציון וזכרון-יעקב

ערה"ש תשל"ח